

گردشگری و اثرات آن بر محیط زیست

الهام فتح الهی^۱

^۱ گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران (elham.fatholahi@yahoo.com)

چکیده

گردشگری و یکی از بزرگترین صنایع در کل جهان بوده و در طول چند دهه ی اخیر رشد قابل توجهی داشته است. صنعت گردشگری به عنوان یکی از بخش های مشخص اقتصادی منجر به انتشار گازهای گلخانه ای و در نتیجه تغییرات آب و هوایی می شود. گردشگری صنعتی است که آثار اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی دارد. ایجاد اشتغال و دستیابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب و همچنین شناخت متقابل فرهنگی در راستای صلح و وفاق بین المللی از آثار اقتصادی و اجتماعی این صنعت است. بااین حال، توسعه گردشگری همانند توسعه جهانی توجهی به عناصر و بسترهای ایجادکننده این صنعت نداشته و با هدف سودآوری و افزایش رفاه اجتماعی آثار مخربی را به همراه داشته، به همین دلیل تصویر نادرست و نامناسبی از رابطه گردشگری و محیط به جا گذاشته است. در عصر حاضر صنعت گردشگری به عنوان بزرگترین صنعت جهان امروز و یکی از ارکان توسعه پایدار معرفی می شود. جهانگردی تا رسیدن به وضعیت کنونی، مراحل مختلفی از توسعه را پشت سر گذاشته است. امروزه کشورهایی که بیشتر به توسعه اقتصادی خود می اندیشند به صنعت گردشگری به عنوان یک ضرورت مهم می نگرند. در همین راستا این پژوهش بر آن است تا اثرات تحقق گردشگری در اقتصاد کشور را با توجه به نقش اکوتوریسم براساس یک روش تحلیلی - توصیفی مورد بررسی قرار دهد.

واژه های کلیدی: گردشگری، اکوتوریسم، محیط زیست، توسعه پایدار

۱. مقدمه

مسئله آلودگی یکی از مهمترین مسائل ناشی از تمدن انسانی در میان پژوهشگران و محققان در جهان امروز به شمار می رود. یکی از مهمترین علل افزایش گرم شدن کره ی زمین و بی ثباتی آب و هوا، انتشار دی اکسید کربن با منشأ انسانی است (کیویرو و آرمینن، ۲۰۱۴) در واقع بسیاری از علل آلودگی آب و هوا و گرم شدن کره ی زمین، فعالیت های انسانی کنترل نشده در مراحل مختلف توسعه اقتصادی از جمله کشاورزی، صنعتی، حمل و نقل و تولید انرژی شناخته شده اند. آلودگی اساساً در نتیجه انتشار کربن است. انتشار کربن را می توان سوزاندن سوخت های فسیلی که عبارتند از دی اکسید کربن تولید شده در طول مصرف سوخت های جامد، مایع و گاز و سوزاندن گاز تعریف کرد. همانطور که گاربر (۲۰۱۱)، بیان می کند، در مرحله جهش اقتصادی توسعه و پیشرفت صنعتی به دلیل استفاده بیشتر از منابع طبیعی، انتشار بیشتر آلاینده ها، بهره برداری از فناوری های ناکارآمد و نادیده گرفتن پیامدهای زیست محیطی می تواند منجر به افزایش آسیب های زیست محیطی شود. با این حال، برای اینکه رشد اقتصادی ادامه داشته باشد، باید صنایع سنگین به صنایع مبتنی بر دانش و خدمات انتقال یابد. علاوه

بر این، در سطوح بالاتر توسعه، افزایش آگاهی های زیست محیطی و اجرای مقررات زیست محیطی می تواند باعث کاهش تدریجی تخریب محیط زیست شود (اجووبکوپو، ۲۰۱۴).

گردشگری از دیگر عوامل انتشار گاز دی اکسید کربن می باشد که به علت تأثیرات مثبت زیادی که در اشتغال و کاهش فقر دارد معمولاً در مدل های انتشار نادیده گرفته می شود. صنعت گردشگری به عنوان یکی از بخش های مشخص اقتصادی منجر به انتشار گازهای گلخانه ای و در نتیجه تغییرات آب و هوایی می شود. از انرژی برای گردشگری در بخش حمل و نقل برای انتقال از مبدأ به مقاصد موردنظر، اسکان و دیگر فعالیت های گردشگری استفاده می شود (کاملیا و همکاران، ۲۰۱۲). گردشگری در طول چند دهه ی اخیر رشد قابل توجهی داشته و یکی از بزرگترین صنایع در کل جهان است. با وجود درگیری های مختلف داخلی و بین المللی، تلاطم های سیاسی، فعالیت های تروریستی، بلایای طبیعی، بیماری های همه گیر، بحران انرژی و بحران اقتصادی در بخش های مختلف جهان، گردشگران بین المللی در سراسر جهان از ۱۶۶ میلیون نفر در سال ۱۹۷۰ به ۱/۳۳ میلیارد نفر در سال ۲۰۱۴ رسیده اند. در حالی که گردشگری می تواند اثرات مثبت زیادی داشته باشد، از آنجا که بسیاری از فعالیت های گردشگری نیاز به استفاده مصرف انرژی به صورت سوخت های فسیلی (زغال سنگ، گاز طبیعی و نفت) به شکل مستقیم و استفاده از انرژی برق به شکل غیرمستقیم دارد، ممکن است اثرات مخربی بر محیط زیست با انتشار گاز CO₂ در هر دو سطح ملی و بین المللی بر جای گذارد (پاراماتی و همکاران، ۲۰۱۶).

گردشگری صنعتی است که آثار اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی دارد. ایجاد اشتغال و دستیابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب و همچنین شناخت متقابل فرهنگی در راستای صلح و وفاق بین المللی از آثار اقتصادی و اجتماعی این صنعت است (جان پرور و قربانی سپهر، ۱۳۹۵). باین حال، توسعه گردشگری همانند توسعه جهانی توجهی به عناصر و بسترهای ایجادکننده این صنعت نداشته و با هدف سودآوری و افزایش رفاه اجتماعی آثار مخربی را به همراه داشته، به همین دلیل تصویر نادرست و نامناسبی از رابطه گردشگری و محیط به جا گذاشته است (صدرموسوی و همکاران، ۱۳۹۲).

باین حال، مناطق طبیعی نقش مهمی را در فعالیت های گردشگری ایفا می کنند (ریرافونت، ۲۰۰۰) و می توانند در افزایش تعداد گردشگران و بالارفتن جذابیت مقاصد گردشگری تأثیرگذار باشند اما در این زمینه بسیاری از مقاصد گردشگری بایستی علاوه بر رقابتی بودن در جذب گردشگر، پایداری محیط را نیز در نظر بگیرند (ریچی و کراچ، ۲۰۰۰). علیرغم این موضوع، بحث های زیست محیطی نشان می دهد که بسیاری از کشمکش ها در خصوص حفاظت از محیط زیست، در نتیجه صنعت گردشگری ایجاد گردیده است (میهایلیک، ۲۰۰۰). از لحاظ اکولوژیکی، گسترش فعالیت های تفریحی می تواند تهدیدکننده مناظر بکر و دست نخورده به بهای به دست آمدن فواید اقتصادی کوتاه مدت باشد.

مدیریت فعالیت های تفریحی، شامل ایجاد امکانات مناسب در کنار حفظ و بالا بردن سطح منابع است. توسعه طبیعت گردی باید در راستای حفاظت از مناطق طبیعی از طریق کسب درآمد، آموزش و مشارکت مردم محلی باشد (داس و چاترجی، ۲۰۱۵). باین وجود، متأسفانه امروزه افزایش شمار گردشگران از مناطق طبیعی مشکلات زیست محیطی فراوانی از جمله افزایش سروصدا، آلودگی هوا و آب، کاهش تنوع زیستی و غیره را به همراه داشته است (اوکامپو و همکاران، ۲۰۱۸). به همین دلیل برخی از سازمان ها مانند اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت، طبیعت گردی را جزو تهدیدهای طبیعت ذکر کرده اند. لذا به دلیل این اثرات منفی، نیاز به توسعه پایدار در گردشگری بسیار حیاتی است (وانگ و همکاران، ۲۰۱۶).

برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، باید اثرات اقتصادی-اجتماعی و زیست محیطی گردشگری مورد بررسی و ملاحظه قرار گیرد (داس و چاترجی، ۲۰۱۵). در این راستا ارزیابی ریسک های زیست محیطی فعالیت های گردشگری می تواند نقش مهمی در شناسایی آسیب های زیست محیطی ناشی از حضور گردشگران در مناطق بکر و جاذبه های طبیعی باشد (فنی و همکاران، ۱۳۹۳).

۲. مبانی نظری

رابطه بین گردشگری و محیط زیست رابطه پیچیده ای است. این پدیده دربردارنده فعالیت های زیادی است که می تواند اثرات زیانباری بر محیط زیست داشته باشد. مواردی همچون آلودگی آب توسط فاضلاب ها، تولید زباله توسط گردشگران، زبان های زیست محیطی حاصل از تخریب زمین ها و آلودگی هوا و صدا ناشی از حرکت هواپیماها و خودروها از جمله این اثرات می باشند. سفر به مناطق مختلف بیش از هر چیز نیازمند توسعه زیربنایی همچون راهسازی، ایجاد هتل و امکانات مشابه است که اجرای این برنامه ها موجب بهره برداری بیشتر از منابع طبیعی و نیز آلودگی آب، هوا و در کل، محیط زیست خواهد شد. همچنین رشد گردشگری باعث افزایش میزان تقاضای انرژی شده و معمولاً تخریب محیط زیست را در بردارد. به هم خوردن تعادل اکولوژیکی محیط، تغییر کاربری اراضی بخصوص اراضی کشاورزی، کاهش ارزش های زیبایی و معماری، از بین رفتن چشم اندازها و توسعه شهری نیز از دیگر عوارض گسترش گردشگری است.

آنچه امروزه از پیکار انسان با طبیعت به جای مانده همچون کاهش تنوع زیستی، آلودگی محیط زیست، دخالت های انسانی در محیط طبیعت و بهره برداری مداوم از منابع محیط زیست که به تدریج توان جذب و ترمیم محیط زیست را اشباع کرده است، ریشه در استفاده نادرست انسان از سرزمین و مدیریت غلط یا روش بهره برداری نادرست دارد و درمجموع مبین استفاده غیرمنطقی انسان از سرزمین است. لازم به ذکر است که گردشگری یک پدیده دو سویه است، یعنی از یکسو عامل بالقوه ای برای پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قلمداد می شود و از سوی دیگر به نابودی محیط و هویت محلی کمک می کند. صنعت گردشگری به خودی خود مخرب و آسیب زا نیست. آثار منفی و پیامدهای گردشگری ناشی از مدیریت غیرکارا و عدم استفاده بهینه از علوم، فناوری، پتانسیل ها و منابع انسانی است. به موازات پیامدهای مثبت، بدون شک اثرات منفی زیست محیطی نیز متوجه فعالیت های گردشگری است. این اثرات منفی عبارت اند از: تخریب محیط طبیعی در اثر پیاده روی در بیشه زارها و مراتع، آتش سوزی در جنگل ها، بوته کنی، نابودی گیاهان، پراکندگی زباله ها در دریاچه ها، رودخانه ها، چشمه ها، پارکها و فضاهای باز، بروز ساخت وسازهایی بی رویه در حوالی مراکز گردشگری، افزایش آلودگی صوتی و آلودگی هوا در اثر تردد وسایل نقلیه و شلوغی مردم، نابودی حیات وحش و گونه های گیاهی (ناصر نصیر و همکاران، ۱۳۹۸).

۲-۱) اثرات زیست محیطی گردشگری

بدون شک فعالیت های گردشگری در مناطق اکوتوریستی پیامدهای زیست محیطی به جای می گذارد که می تواند مستقیم و غیر مستقیم باشد، از جمله اثرات مثبت گردشگری طبیعی را می توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

۱) ترویج فرهنگ زیست محیطی در گردشگران و نزدیکی فرهنگ ها، فراهم شدن وحدت جوامع انسانی و ملل، ۲) کسب ارز خارجی و افزایش درآمد ناخالص ملی و گسترش امکانات اقامتی، پذیرائی و امکانات جنبی، ۳) ایجاد زمینه اشتغال در زمینه های تولید و فروش کالا، حمل و نقل، خدمات و راهنمایی گردشگران و ۴) توسعه محل تجمع فعالیت های گردشگران. به موازات پیامدهای مثبت، بدون شک اثرات منفی زیست محیطی نیز متوجه فعالیت های گردشگری است. این اثرات منفی عبارت از فاکتورهایی در قالب آلودگی، تخریب و یا تغییر سیستم در محیط زیست انسانی یا طبیعی پدیدار می شوند و بر انسان، حیوان، گیاه، زمین آب، خاک، هوا و ارتباط فی ما بین آنها و هم چنین به آثار طبیعی، فرهنگی، باستانی، تاریخی و سایر منابع تاثیر می گذارند یا نابودی آن را سبب خواهد شد. برخی از اثرات منفی زیست محیطی صنعت گردشگری بویژه اکوتوریسم شامل تخریب محیط طبیعی در اثر پیاده روی در بیشه زارها و مراتع، آتش سوزی در جنگل ها، بوته کنی، قطع اشجار، چیدن گل ها و نابودی گیاهان، پراکندگی زباله ها و تجمع پشه، مگس و حیوانات مودی در محیط گردشگری، انتشار بوی فاضلاب های تصفیه نشده هتل ها و سایر تاسیسات گردشگری، بروز شغل های کاذب و رواج گدائی و مزاحمت های مردمی، تغییر کاربری اراضی و تبدیل به فضاهای گردشگری، افزایش آلودگی صوتی و آلودگی هوا در اثر تردد وسایل نقلیه و شلوغی مردم، نابودی حیات وحش و گونه های گیاهی و غیره می باشد.

لازم به ذکر است که خود عرصه منابع طبیعی و محیط زیست بستری لازم برای اکوتوریسم است و بایستی قبل از همه این عرصه وجود داشته باشد تا بتوان روی آن برنامه ریزی لازم را تدوین و اجرا نمود. سازماندهی اکوتوریسم هر کشور و یا هر منطقه و تطابق آن با اصول پایداری در ارتباط مستقیم با بهبود عملکرد عوامل فوق و نیز به شیوه برخورد عمل گروه نظارت و در راس آن دولت است. سازمان ایرانگردی و جهانگردی، سازمان محیط زیست و سازمان جنگل ها و مراتع با هم وظیفه نظارت را بر عهده دارند که متأسفانه به دلیل نبود برنامه ریزی علمی و وضوح هدف و راهکارهایی اجرایی هماهنگ جهت حصول به هدف غایی، این سه سازمان دولتی به جای همگرایی هر یک ناقض دیگری بوده و از وظایف خود که شامل تعیین جایگاه اکوتوریسم در برنامه ریزی کلان با هدف مشخص و علمی برای اکوتوریسم پایدار، ترویج فرهنگ گردشگری و اخلاق اکوتوریسم از طریق آموزش و پرورش، دانشگاه، رسانه های گروهی، نمایشگاه ها و تشکل های مردمی، تعیین راهکار اجرایی هماهنگ و مدرن برای بخش دولتی و خصوصی برای رسیدن به هدف، شناسایی وضعیت موجود و پتانسیل های اکوتوریسم همراه با گردآوری اطلاعات پیرامون جاذبه های طبیعی، سهمیه بندی، ظرفیت پذیری و ارزیابی اثرات زیست محیطی و شاخص های مدیریت پایدار و کدهای رفتاری در مقاصد توریستی است، غافل مانده اند. وقتی توسعه گردشگری مطرح می شود عموماً بعد اقتصادی و موضوع درآمد ارزی و اشتغال زایی آن مورد توجه قرار می گیرد، در صورتی که مشکل اصلی عدم توسعه گردشگری و اکوتوریسم به موضوع فرهنگی بر می گردد و آن هم طرز تلقی از گردشگر است که درست تبیین نشده و اگر این طرز تلقی اصلاح نشود و موانع ذهنی از سر راه برداشته نشود گردشگری توسعه پیدا نخواهد کرد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۴).

۲-۲) گردشگری و محیط زیست

وابستگی متقابل بین صنعت گردشگری و محیط زیست وجود دارد. از یک طرف فعالیت های گردشگری به یک محیط طبیعی و مصنوعی و مصرف منابع طبیعی بستگی دارند، از طرف دیگر، رشد فعالیت های گردشگری با استخراج منابع طبیعی و یا آلودگی ناشی از آن بر محیط زیست تأثیرگذار است (روبینا-آلوس و همکاران، ۲۰۱۵). گردشگری در حمل و نقل و خدمات میزبانی به طیف گسترده ای از خدمات زیرساختی از جمله فرودگاه ها، بنادر، جاده ها، راه آهن و ارتباط از راه دور بستگی دارد. ایجاد زیرساخت ها و توسعه مقاصد توریستی جانبی و فرعی از جمله توسعه اقامتگاه های تفریحی و رستوران ها باعث ایجاد طیف وسیعی از اثرات زیست محیطی و انتشار آلودگی می شوند. اسکات و همکاران (۲۰۱۰) بیان کردند که گردشگری تهدید جدی برای انتشار گاز CO₂ است به طوری که می تواند در آینده به یک منبع جهانی گازهای گلخانه ای تبدیل شود. اما با تغییر سیاست و ایجاد خط مشی در مسافرت های هوایی که عامل عمده انتشار گاز CO₂ هستند، می توان انتشار گازهای گلخانه ای را تا حد زیادی کاهش داد. از جمله این سیاست ها ترویج کردن اقتصاد کم کربن و پیاده سازی فناوری مدرن با آلودگی کمتر هستند که هر دو سیاست می توانند به افزایش مداوم تعداد گردشگران با حفظ انتشار گاز CO₂ در سطح پایین کمک کنند. از دیگر سیاست ها افزایش هواپیماهای کارآمد انرژی و یا محدود کردن تعدادی از پروازها هستند که میتوانند انتشار گاز CO₂ را در سطح پایین نگه دارند (لی و برهماسرنا، ۲۰۱۳).

۳-۲) رشد اقتصادی و محیط زیست

رابطه محیط زیست با رشد اقتصادی از مهمترین روابط در ادبیات اقتصادی زیست محیطی است. که این رابطه از آغاز سال ۱۹۹۰ با نگرانی در مورد تغییرات آب و هوایی، به خصوص گرم شدن کره ی زمین که باعث بدتر شدن کیفیت محیط زیست شده مورد توجه قرار گرفته است (نارایان و نارایان، ۲۰۱۰). رشد اقتصادی، هم موجب استفاده بیشتر از منابع طبیعی و زیست محیطی می شود و هم سبب افزایش خروجی های نامطلوب و آلاینده ها می گردد که در تخریب محیط زیست نقش دارند (بهبودی و برقی گلعذانی، ۱۳۸۷). بنابراین به نظر می رسد که دو هدف اثر اقتصادی و حفظ محیط زیست در تعارض با یکدیگر قرار دارند. برای حل این تعارض، فرضیه منحنی زیست محیطی کوزنتس (EKC) در سال ۱۹۹۱ مطرح گردید. منحنی زیست-محیطی کوزنتس (EKC) وجود رابطه بین رشد اقتصادی و شاخص های تخریب محیط زیست را به شکل U معکوس در مراحل مختلف توسعه نشان می دهد. در مراحل اولیه توسعه اقتصادی، با افزایش تولید، استفاده از منابع طبیعی و انرژی برای

رسیدن به رشدی اقتصادی بالا، افزایش و در نتیجه انتشار آلودگی افزایش می یابد، اما در مراحل بعدی فرآیند توسعه اقتصادی، پس از رسیدن اقتصاد به سطح معینی از درآمد ملی سرانه، هم زمان با افزایش درآمد سرانه، توجه به بهبود وضعیت محیط زیست از اهمیت بیشتری برخوردار می شود (زامان و همکاران، ۲۰۱۶). درخصوص علل کاهش آلودگی پس از رسیدن به سطح درآمد سرانه خاص، علل مختلفی را می توان بیان نمود. اگر هیچ تغییری در ساختار یا تکنولوژی موجود در اقتصاد ایجاد نشود، گسترش تولید و رشد اقتصادی موجب رشد آلودگی و تأثیرات مخرب زیست محیطی می شود که به این نظریه اثر مقیاس گفته می شود. دیدگاه سنتی تعارض اهداف توسعه اقتصادی و کیفیت محیط زیست بر اساس اثر مقیاس شکل گرفته است. طرفداران منحنی زیست محیطی کوزنتس استدلال می کنند که در سطوح بالاتر توسعه، تغییرات ساختاری به سمت صنایع و خدمات اطلاعات بر متمایل می گردد. همچنین با افزایش توسعه یافتگی، آگاهی در خصوص مسائل محیط زیست بالا رفته و موجب وضع قوانین بهبود محیط زیست می شود که آن هم باعث استفاده از تکنولوژی های بهتر و روزآمد و صرف مخارج بیشتر برای حفظ محیط زیست شده و کیفیت محیط زیست را بالا می برد (فلاحی و حکمتی فرید، ۱۳۹۲).

جمعیت و محیط زیست

در ادبیات اقتصاد محیط زیست، رشد جمعیت از مهمترین عوامل تخریب محیط زیست به شمار می رود. با گسترش و رشد جمعیت، تقاضا برای زمین های کشاورزی، منابع انرژی، منابع آبی و غیره افزایش پیدا می کند و این امر، از بین رفتن و تخلیه جنگل ها، کاهش حاصلخیزی زمین های کشاورزی، آلودگی هوا و غیره را در پی دارد (صادقی و سعادت، ۱۳۸۳). میورتی و همکاران (۱۹۹۷) نیز بیان می کنند که رشد جمعیت بر انتشار CO₂ سرانه تأثیرگذار می باشد. زیرا با افزایش تراکم جمعیت، تقاضای انرژی به علت تغییر روش زندگی از روش سنتی به مدرن و استفاده از زیرساخت ها، سیستم حمل و نقل و مواد گرمازا افزایش می یابد. درخصوص اثر رشد شهرنشینی بر آلودگی نیز دو دیدگاه وجود دارد. دیدگاه اول بر این باوراست که با افزایش شهرنشینی ساختار اقتصاد از کشاورزی به صنعت تغییر کرده و آلودگی افزایش می یابد. دیدگاه دوم بر این باور است که شهرنشینی موجب استفاده کارآتر از زیرساخت ها، سیستم حمل و نقل و انرژی شده و مصرف انرژی در شهرها نسبت به روستاها بهینه تر شده و آلودگی کاهش می یابد. پس در مجموع رابطه بین شهرنشینی و آلودگی محیط زیست می تواند مثبت یا منفی باشد (علام و همکاران، ۲۰۰۷).

۲-۴) مصرف انرژی و محیط زیست

مصرف بی رویه ی انرژی، به ویژه سوخت های فسیلی جهت تحقق اهداف رشد اقتصادی و ضعف کارایی در مصرف آن، موجب مشکلات جدی از جمله آلودگی محیط زیست و تغییرات آب و هوایی می شود (آپرچیس و پاینه، ۲۰۰۹). روابط بین توسعه اقتصادی و مصرف انرژی را با چهار فرضیه قابل آزمون مطرح کرده اند که در مرحله اول، فرضیه رشد نشان می دهد انرژی مهمترین عامل رشد است و به طور مستقیم و غیرمستقیم بر رشد اقتصادی مؤثر است به طوری که نیروی کار و سرمایه، عوامل واسطه ای هستند که برای استفاده به انرژی نیاز دارند و افزایش مصرف انرژی باعث تولید ناخالص داخلی واقعی می شود و اقتصاد در نظر گرفته شده وابسته به انرژی است. انرژی از طریق تأثیری که بر نیروی کار و سرمایه می گذارد به طور غیرمستقیم بر رشد اقتصادی مؤثر است. در مرحله دوم، فرضیه بقا، اظهار می کند که سیاست حفاظت از انرژی برای کاهش مصرف انرژی و اثر برصرفه جویی در تولید ناخالص داخلی واقعی طراحی شده است. در مرحله ی سوم فرضیه بی طرفی را مطرح می کنند که در این فرضیه نقش مصرف انرژی بر تولید ناخالص داخلی واقعی کم است و یا تأثیری ندارد. تحت این فرضیه سیاست های حفاظت از انرژی نمی تواند بر تولید ناخالص داخلی تأثیر بگذارد. در نهایت فرضیه بازخورد را بیان می کنند که نشان می دهد مصرف انرژی و تولید ناخالص داخلی واقعی به هم مرتبط هستند و می توانند مکمل یکدیگر باشند. اما مصرف بی رویه ی انرژی، به ویژه سوخت های فسیلی برای تحقق اهداف اقتصادی باعث افزایش آلودگی محیط زیست شده است (حکمتی فرید و همکاران، ۱۳۹۶).

در سال های اخیر طبیعت گردی یا اکوتوریسم از نظر مفهومی در جوامع مختلف سیاست گذاری و همچنین در نهادهای عمومی و تشکل های زیست محیطی و توسعه پایدار و همچنین ایجاد درآمدهای ارزی و ریالی در تولید ناخالص ملی رشد قابل توجهی برخوردار شده است. اکوتوریسم از ترکیب واژه های اکولوژی و توریسم تشکیل یافته است و در واقع محصول چالش های زیاد بین طرفداران افراطی بهره گیری و استفاده بدون حد و مرز از طبیعت و طرفداران استفاده معقول در حد ظرفیت طبیعی با دیدگاه های حفاظتی و بهره گیری پایدار از این منابع طبیعی بوده است. به جهت قرار داشتن در دوره خاص از شرایط کره زمین از نظر کاهش کمی، کیفی منابع طبیعی، افزایش رو به رشد جمعیت، وجود چالش های جدی بین جمعیت نیازمند به طبیعت در تامین نیازمندی های اساسی و ظرفیت محدود منابع طبیعی لزوم توجه به مبحث اکوتوریسم بر همگان به خصوص متفکران و اندیشمندان بیش از پیش آشکار می شود، تاضمن بهره گیری از مواهب الهی برای استفاده نسل های آتی آن چیزی را که تحویل می دهیم پایداری خودش را از دست نداده باشد. اکوتوریسم انواعی از توریسم را شامل می شود که به طبیعت به طور مستقیم و غیر مستقیم مربوط می شود و انگیزه اصلی بازدید و استفاده از جذابیت های طبیعی و فرهنگ بومی است، بدون اینکه خلل و خسارتی را متوجه آن نماید (اسماعیلی نیا، ۱۳۸۲). مهمترین انگیزه ای که امروزه جهانگردان را به دیدار از جاذبه های طبیعی تشویق و ترغیب می کند حس کنجکاوی توریست های کاوشگر در شناخت و مطالعه گونه های گیاهی و جانوری نایاب و ذخایر طبیعی است که موجب افزایش و قدردانی عمیق تر آنان از طبیعت می شود که در نهایت حس حفاظت و حراست از محیط های طبیعی را در آنان برانگیخته و تقویت می کند .

اهداف ماجراجویانه در دیدار از پدیده ها و عوارض خاص طبیعی توأم با ورزش، تفریح و لذت جویی و استفاده از جاذبه های موثر در درمان و کسب سلامتی جسمی مانند چشمه های آب گرم نظایر آن نیز از دیگر انگیزه هایی است که به عنوان عوامل توریست پذیر شناخته می شوند. مشکلات زندگی شهرنشینی ناشی از مهاجرت ها و جمعیت در شهرها، تغییرات آب و هوایی و تغییر اکوسیستم ها ناشی از عوامل محیط، آلودگی هوا و آلودگی های صوتی در رابطه با توسعه تکنولوژی، خستگی ناشی از کار در بخش های مختلف مشاغل شهری، افزایش روزهای تعطیل افزایش درآمد، تکراری و یکنواخت بودن شرایط زندگی در شهر محل سکونت و غیره، انسان شهرنشین را وادار می کند که برای رفع خستگی و استراحت به طبیعت پناه ببرد. محققان اعتقاد دارند که فعالیت های گردشگری در صورت رعایت ۶ اصل زیر مصادیق اکوتوریسم را می یابند:

(۱) التزام به انجام فعالیتهای که کمترین پیامد منفی زیست محیطی را داشته باشد.

(۲) زمینه سازی برای افزایش آگاهی درک طبیعت و ویژگی های فرهنگی که باعث می شود بازدیدکنندگان نسبت به حفظ منابع طبیعی و خصوصیات فرهنگی احساس بیشتری نمایند.

(۳) مشارکت در حفظ مدیریت مناطقی که به طور قانونی مورد حفاظت قرار می گیرند و سایر منابع طبیعی

(۴) تقویت مشارکت جوامع محلی در فرایند تصمیم گیری مربوط به تعیین نوع و میزان فعالیتهای گردشگری

(۵) ایجاد منافع مستقیم و درآمدهای مکمل برای جوامع محلی نسبت به ارزش های طبیعی محیط زندگی آنها

(۶) آموزش جوامع محلی نسبت به ارزش های طبیعی زندگی آنها (جمال زاده فلاح، ۱۳۸۲).

در عصر حاضر صنعت گردشگری به عنوان بزرگترین صنعت جهان امروز و یکی از ارکان توسعه پایدار معرفی می شود. جهانگردی تا رسیدن به وضعیت کنونی، مراحل مختلفی از توسعه را پشت سر گذاشته است. اولین شکل توسعه این صنعت، "جهانگردی انبوه" بود که پس از جنگ جهانی دوم به وجود آمد و علت آن تمایل زیاد مردم جهان برای سفر به نقاط مختلف و تسهیل امکانات حمل و نقل بود. لیکن گروه هایی که در این زمینه فعالیت داشتند تنها با دید اقتصادی به جهانگردی می نگریستند. در این وضعیت مهمترین دغدغه، یافتن مکانی برای اقامت و پذیرایی از افراد بود. اما حضور انبوه جهانگردان در یک نقطه، زیبایی و لطافت محیط را به هم می ریخت و به فرهنگ و اجتماع مردم بومی آسیب هایی را وارد می کرد، که این امر

موجب طرح تفکرات دیگری شد که متضمن حفظ محیط زیست و آسایش گردشگران به شکل توامان بود. بدین ترتیب پس از جهانگردی انبوه، جهانگردی جایگزین گسترش پیدا کرد که خود به گروه های مختلفی مانند گردشگری شهری، روستایی، سلامتی، اکوتوریسم، ماجراجویانه و مسئولانه و غیره تقسیم می شود و به مجموع آنها "گردشگری سبز" می گویند. مدافعان این جهانگردی باور داشتند که مطالعه در حوزه ی جهانگردی باید نظام مند باشد و تمام عناصر تشکیل دهنده ی این نظام باید جزء به جزء شناسایی گردد و ارتباطشان با یکدیگر بررسی شود. منابع جهانگردی در این مقوله به پنج دسته طبیعی، فرهنگی، رویدادی، فعالیتی و خدماتی - تسهیلاتی تقسیم می شوند. تقسیم بندی ذکر شده اشکالی از جهانگردی را در بر می گیرد که علاوه بر رفع نیاز جهانگردان در دوران فعلی، مانعی برای بهره برداری نسل های آینده از منابع گردشگری نباشد. باید افزود که دستیابی به توسعه گردشگری پایدار در گرو توجه به ارکان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی در یک جامعه است (علیزاده، ۱۳۸۲). محیط زیست نیز به عنوان یکی از ارکان اساسی دستیابی به توسعه گردشگری پایدار نیازمند حفظ و حراست می باشد.

امروزه کشورهایی که بیشتر به توسعه اقتصادی خود می اندیشند به صنعت گردشگری به عنوان یک ضرورت مهم می نگرند و از آن جا که اکوتوریسم از شاخه های مهم گردشگری است به آن توجه جدی می نمایند. متخصصین توسعه در چند دهه اخیر که چندین الگوی توسعه را معرفی نموده اند، در دهه های اخیر به الگوهای پایداری توسعه روستایی توجه جدی مبذول داشته اند. در کشور ما به دلیل نبود مدیریت درست، این پتانسیل دچار نقصان شده است و در نتیجه جزء کشورهای عقب مانده در این زمینه محسوب می شویم و در قعر جدول آمار سازمان جهانی جهانگردی (WHO) قرار می گیریم. اکوتوریسم پایدار به جهانگردان، چشم اندازی تضمین شده و قابل قبول از طبیعت بکر و جذاب عرضه می کند. مسئولیت توسعه اکوتوریسم پایدار با شرکت های سرمایه گذاری توریسم است. لیکن برای به دست آمدن توسعه پایدار اکوتوریسم، کشور ایران باید به مداخله در بازاریابی و تکمیل برنامه ریزی و انجام آن، تشویق افراد بومی و محلی برای فعالیت و بازاریابی در این زمینه اقدام نماید. به اعتقاد کارشناسان توسعه پایدار، فقط زمانی اکوتوریسم به صورت پایدار عمل می کند که جلوی بسیاری از تخریب ها و سوء استفاده کردن از منابع طبیعی گرفته شود. این کار از طریق کنترل و محدود کردن شکار، ماهی گیری، استفاده از سواحل دریا، دریاچه ها و دیگر مناطق حفاظت شده امکان پذیر است. اگر ارتباط بین طبیعت گردی و حفظ منابع طبیعی رابطه ای دو طرفه باشد سودمند خواهد بود. ولی در واقع اکوتوریسم یک فرآیند مخرب نسبت به منابع طبیعی به حساب می آید. به علاوه نیازهای حال و آینده جمعیت میزبان باید پیش بینی شده و نسل های اکوتوریسم بتوانند تجربه های تازه زیست محیطی را که متفاوت از تجربیات افراد بومی است، کسب نمایند (حسن زاده، ۱۳۹۴).

۳. نتیجه گیری

در مبحث اکوتوریسم، کشورمان از پتانسیل های لازم برخوردار است ولی در مجموع یکسری موانع وجود دارد که به اهم آنها در بالا اشاره گردید و برای بهبود نسبی تشکیل کمیته ملی طبیعت گردی و ارائه راهکارهای منطقی برای توسعه این صنعت با تشکیل جلسات منظم با عضویت کارشناسان جغرافیا، ترویج و توسعه، اقتصاددانان، زیست شناسان، کارشناسان منابع طبیعی، جامعه شناسان از سازمان های منابع طبیعی، محیط زیست، میراث فرهنگی، امور عشایر و جهادکشاورزی، معاونت برنامه ریزی ریاست جمهور و وزارت کشور، ضرورت تهیه استراتژی محیط زیست در رابطه با گردشگری توسط کمیته ملی توسعه پایدار و کمیته ملی طبیعت، معرفی مناطق اکوتوریستی و ارتقاء اطلاعات مردم جهت حفظ منابع طبیعی از طریق آموزش، ترویج و رسانه ها، مشارکت جوامع محلی در برنامه ریزی، توسعه و حفاظت از منابع طبیعی در مناطق اکوتوریستی، منطقه بندی مناطق حفاظت شده و اثرهای طبیعی در بخش های پوشش گیاهی، بازدید کنندگان خدمات در سازمان های ذی ربط و استفاده از ظرفیت مناسب منطقه برای بوم گردی پیشنهاد می گردد. برای کاهش اثرات زیست محیطی باید فرصت هایی برای آموزش گردشگران در نظر گرفت که ارزش و نگرش نسبت به محیط زیست را در گردشگران افزایش داد. این برنامه ها باید بر چگونگی ارتباط با طبیعت و درک ارزش و منافع اکوسیستم تاکید کند و همین باعث می شود تا گردشگران رفتارهای زیست محیطی را در زندگی روزمره ی خود نیز رعایت کنند و در نتیجه اثرات مخرب زیست محیطی کاهش خواهد یافت. مدیران باید در برنامه

های خود به ارزش محیط زیست در گردشگری تمرکز کنند. درست است که انسان در خیلی از اتفاقات مانند سیل، ذوب شدن یخ ها، طوفان و غیره کنترلی ندارد اما این واقعیت دارد که لازم است کنترل درونی به موجب توسعه نگرش زیست محیطی نسبت به محیط زیست آموزش داده شود و می توان قوانین و مقرراتی را در جهت برخی از محدودیت های اجتماعی به منظور حفاظت از محیط زیست ارائه کرد.

مراجع

۱. م. جان پرور، آ. قربانی سپهر. (۱۳۹۵). ژئوتوریسم و گردشگری پایدار استان هرمزگان. فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس، ۱۰، ۱۳۲-۱۱۱.
۲. ف. حسن زاده. (۱۳۹۴). گردشگری سبز، محیط زیست و توسعه پایدار. جغرافیایی فضای گردشگری، ۴(۱۴)، ۳۹-۴۷.
۳. ص. حکمتی فرید، ع. رضازاده و ف. فتاحی. (۱۳۹۶). بررسی اثرات گردشگری بر آلودگی محیط زیست در ایران. اولین همایش بین المللی برنامه ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه ای رویکردها و کاربردها.
۴. م.ع. صادقی، ی. مجادی، ر. هاشمی، س. قیامی و م. جادی. (۱۳۹۴). مطالعه نقش اکوتوریسم در حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی. دومین کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی.
۵. صدر موسوی، میرستار؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ حاتمی، افشار. (۱۳۹۲). بررسی ظرفیت پذیرش گردشگری با تأکید بر توسعه پایدار (مطالعه موردی: سرعین. فصلنامه جغرافیای فضای گردشگری، ۹، ۱۱۴-۹۵.
۶. ز. فنی، م. علیزاده طولی و ز. زحمتکش. (۱۳۹۳). تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مورد مطالعه: شهر قشم). فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۹(۲۸)، ۷۲-۳۹.
۷. ن. اسماعیلی نیا. (۱۳۸۲). هفت اقلیم در یک مرز. نشریه جهان هوانوردی و گردشگری، شماره ۳.
۸. ف. جمال زاده فلاح و دیگران (۱۳۸۲). اکوتوریسم راهکار اکولوژیک. نشریه اطلاعات، شماره ۲۱.
۹. ا. ناصر نصیر و ح. پرورش. (۱۳۹۹). ارزیابی ریسک های زیست محیطی فعالیت های گردشگری به روش تجزیه و تحلیل حالات شکست زیست محیطی و اثرات آن (EFMEA) به منظور مدیریت پایدار گردشگری (مورد مطالعه: جزیره هرمز). فصلنامه علمی مطالعات مدیریت گردشگری، سال پانزدهم، شماره ۵۲، ۳۷۹-۳۵۱.
10. Alam, S., Fatima, A., and Butt, M. S. (2007). Sustainable Development Degradation, Journal of Asian Economics 18: 825-837.
11. -Apergis, N., and Payne, J. E. (2009a). Energy consumption and economic growth in Central America: evidence from a panel cointegration and error correction model. Energy Economics, 31: 211-216.
12. Camelia, S., Razvan, S. M., Breda, Z., and Ana-Irina, D. (2012). An Input-Output Approach of CO2 Emissions in Tourism Sector in Post-Communist Romania, Procedia Economics and Finance 3: 987 – 992.
13. Das, M., & Chatterjee, B. (2015). "Ecotourism: a Panacea of Predicament?" Tourism management Perspectives, 14, 3-16.
14. -Ejubekpokpo, S. A. (2014). impact of carbon emissions on economic growth in Nigeria. Asian Journal of Basic and Applied Sciences, Vol. 1(1): 15-25.
15. -Garber, P. M. (2011). The Effect of Industrialization on the Environment. Cambridge: MIT Press. greenhouse gas emissions reduction targets? Journal of Sustainable Tourism, 18(3), 393-408.

16. Kiviyiro, P., and Arminen, H. (2014). Carbon dioxide emissions, energy consumption, economic growth, and foreign direct investment: Causality analysis for Sub-Saharan Africa, *Energy* 74: 595-606.
17. Lee, J. W., and Brahmasrene, T. (2013). Investigating the influence of tourism on economic growth and carbon emissions: Evidence from panel analysis of the European Union, *Tourism Management* 38: 69-76.
18. Mihalic, T. (2000). Environmental management of a tourist destination.A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*,21, 65–78.
19. Murthy, N. S., Panda, M., and Parikh, J. (1997). Economic growth, energy demand and carbon dioxide emissions in India: 1990–2020. *Environment and Development Economics*, 2: 173–193.
20. Narayan, P. K., and Narayan, S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries, *Energy Policy* 38: 661–666.
21. Paramati, S. R., Alam, M.A. S., and Chen, C. (2016). The Effects of Tourism on Economic Growth and CO2 Emissions: A Comparison between Developed and Developing Economies, *Journal of Travel Research*, 1-13.
22. Rierafont, A. (2000). Mass tourism and the demand for protected natural areas: A travel cost approach. *Journal of Environmental Economics and Management*, 39, 97–116.
23. Ritchie, J. R. B., & Crouch, G. I. (2000). The competitive destination:A sustainability perspective. *Tourism Management*, 21, 1–7.
24. Robaina-Alves, M., Moutinho, V., and Costa, R. (2015). Change in energy-related CO2 (carbon dioxide) emissions in Portuguese tourism: a decomposition analysis from 2000 to 2008, *Journal of Cleaner Production* xxx, 1-9.
25. Scott, D., Peeters, P., & Gössling, S. (2010). Can tourism deliver its “aspirational.”
26. Zaman, K., Shahbaz, M., Loganathan, N., and Ali Raza, S. (2016). Tourism development, energy consumption and Environmental Kuznets Curve: Trivariate analysis in the panel of developed and developing countries, *Tourism Management* ۵۴: ۲۷۵–۲۸۳.

الزامات اخلاقی نگارش مقاله

نویسنده/ ارسال کننده مقاله آقای/خانم الهام فتح الهی متعهد می شود:

- مقاله ارسالی حاصل کار پژوهشی ایشان (و همکاران) بوده و در مواردی که از دستاوردهای تحقیقاتی دیگران استفاده شده، مطابق ضوابط و رویه معمول، مشخصات منابع مورد استفاده درج شده است.
- مقاله ارسالی (یا ترجمه آن) و مقاله‌ای با همپوشانی قابل توجه با این مقاله قبلاً در هیچ مجله و یا کنفرانسی ارائه نشده و به طور همزمان نیز در حال ارزیابی در مجله یا کنفرانس دیگری نیست.
- همه نویسندگان مقاله از کلیه محتویات علمی و نیز ترتیب قرارگیری نام و مشخصات و وابستگی شغلی خود در مقاله آگاهی و رضایت کامل دارند.
- چنانچه هر زمان خلاف موارد فوق و یا بروز هرگونه تقلب یا تخلف پژوهشی در رابطه با این مقاله اثبات شود، عواقب ناشی از آن متوجه نویسنده مقاله است و دبیرخانه کنفرانس مجاز است با ایشان (و همکاران) مطابق با ضوابط و مقررات رفتار نموده و هیچ‌گونه ادعایی قابل قبول نخواهد بود.

محل امضا